

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ ประโยค ๑-๒
อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓
แปลโดยอรรถ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

คณะบรรณาธิการ : พระมหาสุทัศน์ ตีสรรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญาร

คณะบรรณาการ : พระมหาสุระศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม

นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริธัญญาร

นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์

นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ

ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชาชาติ

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญรณ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๕๘

พิสูจน์อักษร : พระมหาธิติ อนุภทโท นายสุชญา ศิริธัญญาร ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียน

ไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระพุทธรักษาจารย์

คู่มือ ประโยค 1-2 อรรถกถาธรรมบท ภาค 3 แปลโดยอรรถ.-- พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.

168 หน้า.

1. พุทธศาสนา--การศึกษาและการสอน. I. กวีรญา มีมุข, ผู้วาดภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง.

294.307

ISBN 978-616-300-157-3

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

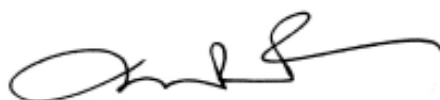
โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนา เนื้อหาคู่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ.๙ ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป

หนังสือ คู่มือประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถา ธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๓ ซึ่งเป็นผลงานของพระพุทธโฆสะจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ผู้มีชื่อเสียงก้องก้อง เดินทางไปสิงหล (เกาะลังกา) เพื่อแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ.๑๖๐ ซึ่งต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ชำระขึ้นเป็นเบื้องต้น และแบ่งอรรถกถา ธรรมบทภาษาบาลีเป็นภาค ตั้งแต่ ภาค ๑ ถึง ภาค ๘ สำหรับคู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ เป็นสำนวนการแปลอรรถกถา ซึ่งเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นประโยค ๑-๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๒ วรรค คือ ปุปผวรรค และพาลวรรค

ปุปผวรรค หมวดว่าด้วยดอกไม้ มี ๑๒ เรื่อง ๑๖ คาถา ในวรรคนี้เน้นการเปรียบเทียบระหว่างดอกไม้ กับธรรม ระหว่างดอกไม้กับกิเลส ระหว่างความหลงเพลินเลือกเก็บดอกไม้กับความยินดีกามคุณ ๕

พาลวรรค หมวดว่าด้วยคนพาล มี ๑๕ เรื่อง ๑๖ คาถา คำว่า คนพาล หมายถึงคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า ไม่รู้จักพระลัทธิธรรม จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ อยู่รำไป

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาคู่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี หนังสือ คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและผู้ที่เกี่ยวข้องสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

หนังสือ คู่มือประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๓ อันเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ของชั้นประโยค ๑-๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๒ วรรค คือ ปุปผวรรค และพาลวรรค

ปุปผวรรค หมายความว่าด้วยดอกไม้ มี ๑๒ เรื่อง ๑๖ คาถา ในวรรคนี้จะประมวลเรื่องราวที่มีเนื้อหาการเปรียบเทียบระหว่างดอกไม้กับธรรมบ้าง ระหว่างดอกไม้กับกิเลสบ้าง ระหว่างอาการที่เก็บดอกไม้กับอาการอื่นๆ บ้าง เช่น เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป มีเนื้อหาเปรียบเทียบระหว่างการเลือกเก็บดอกไม้ของนายมาลาการกับการเลือกปฏิบัติตามโศภิตกขัตติยธรรม ๓๗ ประการ ของพระเสขะ ในเรื่องภิกษุผู้เจริญมริจิกัมมัญฐาน มีเนื้อหาเปรียบเทียบระหว่างการตัดดอกไม้กับการตัดวัฏฏะในภุมิ ๓ อันได้แก่ กามภุมิ รูปภุมิ และอรุภุมิ ในเรื่องเจ้าชายวิฑูทกะและเรื่องนางปติปฐิกา เปรียบเทียบระหว่างความหลงเพลินเลือกเก็บดอกไม้กับความยินดีกามคุณ ๕ ในเรื่องโกถียเศรษฐีผู้ตระหนี่ เปรียบเทียบการที่ฝังเข้าไปดูต้นน้ำหวานของดอกไม้ ไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ กับการที่ภิกษุเข้าไปสู่ตระกูลไม่ทำลายตระกูล เป็นต้น

พาลวรรค หมายความว่าด้วยคนพาล มี ๑๕ เรื่อง ๑๖ คาถา คำว่า คนพาล หมายถึงคนโง่ ที่ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ ไม่รู้จักพระสัทธรรม จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เช่น ชายคนใดคนหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า สังสารวัฏยาวนานสำหรับคนพาล ผู้ไม่รู้แจ้งสัทธรรม ดุจราตรีหนึ่งยาวนานสำหรับคนนอนไม่หลับ และดูจระยะทางโยชน์หนึ่งยาวไกลสำหรับคนผู้เมื่อยล้า ในเรื่องอานันทเศรษฐี พระพุทธองค์ตรัสว่า คนพาลย่อมยึดมั่นถือมั่นว่าบุตรของเรา ทรัพย์ของเรา ที่จริงตัวตนไม่มี บุตรและทรัพย์จะมีได้อย่างไร ในเรื่องพระอุทายี พระพุทธองค์ตรัสว่า คนพาล เมื่ออยู่ใกล้บัณฑิตตลอดชีวิต ก็ไม่รู้ธรรมเหมือนทัพที่ไม่รู้รสแกง ฉะนั้น เป็นต้น และในเนื้อหาเล่มนี้ ยังมีการตั้งหัวข้อเรื่อง เพื่อให้จดจำได้ง่าย พร้อมมีภาพประกอบ เพื่อความบันเทิงใจ

คณะกรรมการแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้

คณะกรรมการแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ

พฤษภาคม ๒๕๕๘

คณะกรรมการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการดำเนินงาน	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหา
ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	“อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓” ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปล อรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.	คณะบรรณาธิการ พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ นายสุชญา ศิริธัญญกร
รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ	คณะบรรณาธิการเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์ นายสุชญา ศิริธัญญกร นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายชำนาญ เกิดช้อ นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาทิ พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส พระสุทิน เขมวโส พระมหาบุญณะ ชาตเมโธ, ดร. พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์ นายสินชัย วงษ์จำนงค์	พิสูจน์อักษร พระมหาธิติ อนุภทฺโท นายสุชญา ศิริธัญญกร นายสุภฐาน สุดาจันทร์
กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญกร	พิมพ์/จัดรูปเล่ม นายสมบุญ เฟ่งพิศ
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช้อ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายสมบุญ เฟ่งพิศ	ออกแบบปก นางจุฬารัตน์ วิชานาติ ภาพประกอบ นางสาวกวีรญา มีมุข

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม	(๕)
สารบัญ	(๗)
๔. ปุพพวัคควัณณนา	
๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้ชวนชวายเป็นปลวู้กัถา (๓๓)	๑
๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมรริจักัมมัฏฐาน (๓๔)	๓
๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑกะ (๓๕)	๕
๔. เรื่องนางปติปฐิกา (๓๖)	๒๒
๕. เรื่องโกถียเศรชฐีผู้ตระหนั (๓๗)	๒๕
๖. เรื่องอาชิวักชื่อว่าปาฎิกะ (๓๘)	๓๑
๗. เรื่องนัตตปาถนุบาสก (๓๙)	๓๔
๘. เรื่องนางวิสาขา (๔๐)	๓๘
๙. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (๔๑)	๖๒
๑๐. เรื่องการถวายนินทพาทแก่พระมหากัสสปเถระ (๔๒)	๖๕
๑๑. เรื่องการปรินิพพานของพระโคถิกเถระ (๔๓)	๗๐
๑๒. เรื่องนายครททิน (๔๔)	๗๓
๕. พาลวัคควัณณนา	
๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง (๔๕)	๘๑
๒. เรื่องลัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ (๔๖)	๙๓
๓. เรื่องอานนทเศรชฐี (๔๗)	๙๗
๔. เรื่องโจรผู้ทำลายปม (๔๘)	๑๐๐
๕. เรื่องพระอุทายีเถระ (๔๙)	๑๐๒
๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา (๕๐)	๑๐๓

(๘)

๗. เรื่องนายสุปบุปผะผู้เป็นโรคเรื้อน (๕๑)	๑๐๔
๘. เรื่องชาวนา (๕๒)	๑๐๗
๙. เรื่องช่างดอกไม้ชื่อสมณะ (๕๓)	๑๑๐
๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี (๕๔)	๑๑๕
๑๑. เรื่องอาชีวกชื่อขัมพุกะ (๕๕)	๑๑๘
๑๒. เรื่องเปรตผู้มีรูปร่างเหมือนงู (๕๖)	๑๒๖
๑๓. เรื่องเปรตถูกค้อนต่อยศิระษะ (๕๗)	๑๓๐
๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ (๕๘)	๑๓๔
๑๕. เรื่องพระวนาลีติสเถระ (๕๙)	๑๔๑

ภาคผนวก

๑. หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวง	๑๕๕
๒. เคล็ดลับการสอบผ่าน	๑๕๖
คณะบรรณธิการผู้ตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๕๘
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๕๘
คณะบรรณกรแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๑๕๙

๔. ปุพพวัคควัณณนา

๔. พรรณนาหมวดว่าด้วยดอกไม้

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชวายเป็นปฐวีกถา (๓๓)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้ชวนชวายเป็นปฐวีกถา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โก อิมิ ปฐวี วิเชสสติ” เป็นต้น ฯ

(แผ่นดินภายนอก แผ่นดินภายใน)

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวจาริกไปในชนบทกับพระผู้มีพระภาค มายังพระเชตวัน ในเวลาเย็น นั่งในหอนั้น กล่าวปฐวีกถา (เรื่องแผ่นดิน) ในสถานที่ที่ตนไปมาแล้วๆ ว่า “สถานที่ไปสู่นบ้านโน้นจาก บ้านโน้น พื้นที่สม่าเสมอ ขรุขระ มีเปือกตมมาก มีกรวดมาก มีดินดำ มีดินแดง” ฯ พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่งสนทนาเรื่องอะไรเล่า” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เรื่องแผ่นดินในสถานที่ที่ข้าพระองค์เที่ยวไปมา พระพุทธเจ้าข้า” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นั้นชื่อว่า แผ่นดินในภายนอก ควรที่พวกเธอจะสั่งสม (ทำบาริกรรม) ในแผ่นดินที่อยู่ภายใน” ได้ทรงภาษิต ๒ พระคาถานี้ว่า

“ใครจักรู้แจ้งแผ่นดินนี้

ยมโลกและมนุษย์โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก

ใครจักเลือกบาริกรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว

เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกดอกไม้ ฉะนั้น ฯ

พระเสขะจักรู้แจ้งแผ่นดิน

ยมโลกและมนุษย์โลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก

พระเสขะจักเลือกบาริกรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว

เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกดอกไม้ ฉะนั้น” ฯ

(แก้อรรถ)

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โก อิมิ ความว่า ใคร (จักรู้ชัด) แผ่นดินนี้กล่าวคืออัทภาพ ฯ บทว่า วิเชสสติ ความว่า จักรู้แจ้งคือรู้ชัด ได้แก่ทำให้แจ้งด้วยความรู้ (ญาณ) ของตน ฯ บทว่า ยมโลกญจ ได้แก่ และอบายโลก ๔ ฯ สองบทว่า อิมิ สเทวกิ ความว่า พระศาสดาตรัสถามว่า “ใครรู้ชัด คือทราบชัด คือรู้ตลอด ได้แก่ทำให้แจ้ง มนุษย์โลกนี้และพร้อมทั้งเทวโลก” ฯ

บาทพระคาถาว่า **โก ธมมปทํ สุขเทสิตํ** ความว่า ใครจักเลือก คือ คัด ได้แก่ รู้แจ้ง พิจารณาเห็น กระทบทำให้แจ้ง ซึ่งบทรกรรมกล่าวคือ โปธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่พระองค์แสดงไว้ดีแล้ว เพราะเป็นธรรมที่ตรัสไว้ตามเป็นจริง เหมือนนายช่างดอกไม้ผู้ฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ฉะนั้น ๑

บทว่า **เสโท** เป็นต้น ความว่า พระอริยบุคคล ๗ จำพวกเริ่มจากผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึงผู้ดำรงอยู่ในพระอรหัตมรรค ชื่อว่าพระเสขอ เพราะต้องศึกษาสิกขา ๓ เหล่านี้ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา(และ)อธิปัญญาสิกขา พราภังคนทรากะออกจากอัทธภาพนั้นด้วยพระอรหัตมรรค ชื่อว่า รู้แจ้ง คือรู้ชัด ได้แก่ รู้ตลอด กระทบทำให้แจ้ง ซึ่งแผ่นดินนี้กล่าวคือ อัทธภาพ ๑

บทว่า **ยมโลกญจ** เป็นต้น ความว่า พระเสขะนั้นนั่นเอง รู้ชัด คือทราบชัด ได้แก่ รู้ตลอด กระทบทำให้แจ้ง ซึ่งยมโลกดังที่กล่าวมานั้น และมนุษย์โลกนี้กับทั้งเทวโลก ชื่อว่าพร้อมทั้งเทวโลก พระผู้ยังต้องศึกษา ๗ จำพวกนั่นเองชื่อว่าเสขอ ๑ อธิบายว่า “พระเสขอจักเลือก คือจักคัด ได้แก่จักพิจารณาเห็น จักรู้ตลอด จักกระทบทำให้แจ้ง แม้ซึ่งบทธิปักขิยธรรมนี้ ที่พระพุทธรองค์ตรัสไว้ดี คือ แสดงไว้ดี เหมือนช่างดอกไม้ผู้ฉลาดเข้าไปสวนดอกไม้ เว้นดอกไม้ที่ยังอ่อนและตูม ที่สัตว์เจาะไซ ที่เหยี่ยวแห่ง และที่เกิดเป็นปมเน่าเสีย เลือกเอาเฉพาะดอกไม้ที่งามดี ที่เกิดดี ฉะนั้น” ๑

พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาด้วยพระองค์เองทีเดียว ๑ เวลาจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๑ เทศนาเอื้อประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้มีความพร้อม ๑

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชวายเป็นปฐวีภิกขา จบ ๑

๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมรฺรจิกรมมฺฐาน (๓๔)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญมรฺรจิกรมมฺฐานรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “**เพณูปม**” เป็นต้น ฯ

(ภิกษุเจริญมรฺรจิกรมมฺฐาน)

ดังได้สดับมา พระเถระนั้นเรียนพระกัมมฐานในสำนักของพระศาสดา คิดว่า “จักทำสมณธรรม” เข้าป่า พากเพียรพยายามก็ยังไม่อาจบรรลุพระอรหัตผล จึงกลับมาเฝ้าพระศาสดา ด้วยตั้งใจว่า “จักทูลอาราธนาให้ตรัสบอกพระกัมมฐานให้วิเศษขึ้น” ระหว่างทางเห็นพยับแดด (เปลวแดด) จึงเจริญมรฺรจิกรมมฺฐานว่า “แม้ร่างกายนี้มีรูปร่างอย่างนั้น เพราะเกิดขึ้นและเสื่อมหายไป เหมือนพยับแดดนี้ที่ก่อตัว (ตั้ง) ขึ้นในฤดูร้อน ปรากฏแก่ผู้ยืนอยู่ที่ไกลดูจมีรูปร่าง แต่จะไม่ปรากฏเลยแก่ผู้มาสู่ที่ใกล้” เดินมาเห็นตเห็นน้อยตามหนทาง อาบน้ำในแม่น้ำจิริวดี นั่งที่ร่มไม้ริมฝั่งแม่น้ำมีกระแสไหลเชี่ยวแห่งหนึ่ง เห็นพองน้ำใหญ่ตั้งขึ้นด้วยกำลังน้ำกระทบกันแล้วแตกหายไป ได้ถือเอาเป็นสิ่งที่สนใจ (อารมณ์) ว่า “แม้ร่างกายนี้มีรูปร่างอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะเกิดขึ้นแล้วก็แตกสลาย” ฯ

(ร่างกายเหมือนพองน้ำ เหมือนพยับแดด)

*^๑พระศาสดาประทับยืนที่พระคันชุกภูมินั่นเอง ทอดพระเนตรเห็นพระเถระนั้น ตรัสว่า “อย่างนั้นที่เดียวภิกษุ ร่างกายนี้มีรูปร่างอย่างนั้นเอง มีเกิดและแตกสลายไปเป็นสภาพที่เดียว เหมือนพองน้ำเหมือนพยับแดด” ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้รู้แจ้งว่าร่างกายนี้เปรียบเหมือนพองน้ำ

รู้ชัดว่ามันมีลักษณะเหมือนพยับแดด

ตัดพวงดอกไม้ของมารได้

ก็จะไปถึงสถานที่ที่มีจตุราหาไม่พบ” ฯ

(แก้อรรถ)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เพณูปม** ความว่า รู้แจ้งกายนี้ คือ ที่นับว่าเป็นที่รวมส่วนต่าง ๆ เช่นผม ว่า “เห็นสมกับพองน้ำ เพราะไม่มีกำลัง มีกำลังน้อย ไม่ตั้งอยู่นานและเป็นไปชั่วคราว” ฯ บทว่า **มรฺรจิกรมม** เป็นต้น ความว่า รู้ชัด คือรู้ ได้แก่ ทราบว่า แม้กายนี้ชื่อว่ามรฺรจิกรมมฐานเหมือนพยับแดด เพราะเป็นอยู่ชั่วขณะและปรากฏไม่นาน เหมือนพยับแดด เป็นดูจมีรูปร่าง (และ) ดูจถึงความ เป็นสิ่งที่ควรถือเอา ได้แก่ ผู้ยืนอยู่ที่ไกล (แต่) เมื่อเข้าไปที่ใกล้ ปรากฏเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ถึงความเป็นสิ่งที่ถือเอาไม่ได้ ฉะนั้น ฯ

^๑ สัญลักษณ์ *ถึง*, (**ถึง**) เครื่องหมายบอกให้รู้ว่าข้อความจากนี้เคยออกสอบสนามหลวง ในแต่ละปี.

สองบทว่า **มารสฺส ปุพฺพผกาณิ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุผู้ชฌนาสพตต์วัณณะที่เป็นไปในภุมิ ๓ กล่าวคือ พวงดอกไม้แห่งมารได้ด้วยอริยมรรค จะถึงสถานที่มองไม่เห็น คือ ที่ซึ่งไม่ใช้วิสัยมัจจุราช ได้แก่ อมตมหานิพพาน ฯ^๑

เวลาจบคาถา พระเถระบรรลุประอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ขึ้นชม สรรเสริญ ถวายอภิวาท พระสรีระของพระศาสดาอันมีสีดุจทองคำ จึงมา ฯ

เรื่องพระเถระผู้เจริญมรณิกัมมัญฐาน จบ ฯ

^๑ ออกสอบสนามหลวง ปี ๒๕๑๗ ข้อ ๒.

๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ (๓๕)

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเจ้าวิฑูทกะ พร้อมทั้งบริษัทที่ถูกห้วงน้ำท่วมจนสวรรคต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุพพานิ เหว ปจินนติ” เป็นต้น ฯ

เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะมีตามลำดับดังต่อไปนี้ :

(๓ กุมารไปศึกษาศิลปะในกรุงตักศิลา)

พระกุมาร ๓ พระองค์เหล่านี้ คือ พระโอรสของพระเจ้ามหาโกศล ในกรุงสาวัตถี พระนามว่า ปเสนทิกุมาร พระกุมารของเจ้าลิจฉวีในเมืองเวลาสิ พระนามว่ามหาลิ พระโอรสของเจ้ามัลละในเมืองกุสินารา พระนามว่าพันธุละ เสด็จไปเมืองตักศิลาเพื่อเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทศปาโมกข์ มาพบกันที่ศาลานอกเมือง ต่างถามเหตุที่มา ตระกูลและพระนามของกันและกัน จึงเป็นพระสหายกัน พร้อมกันเข้าไปหาอาจารย์ ไม่นานนักก็เรียนศิลปะสำเร็จ กราบลาอาจารย์เสด็จออกพร้อมกัน (จากเมืองตักศิลา) ได้เสด็จไปที่อยู่ของตน ๆ ฯ

(กลับไปรับตำแหน่งต่างกัน)

บรรดาพระกุมารทั้ง ๓ พระองค์นั้น ปเสนทิกุมารทรงแสดงศิลปะถวายพระชนก พระชนกทรงพอพระหฤทัยมากจึงทรงอภิเษกไว้ในราชสมบัติ ฯ มหาลิกุมารเมื่อแสดงศิลปะแก่เจ้าลิจฉวี ทรงแสดงด้วยความอุตสาหะมาก ฯ พระองค์ทรงสูญเสียพระเนตร (พระเนตรของพระองค์แตก) ฯ พวกเจ้าลิจฉวีปรึกษากันว่า “โธ่เอ๋ย อาจารย์ของพวกเราสูญเสียพระเนตรไป พวกเราจะไม่ทอดทิ้งท่าน จักบำรุงท่าน” จึงถวายประตูด้านหนึ่ง ซึ่งเก็บส่วยได้วันละ ๑๐๐,๐๐๐ แก่มหาลิกุมารนั้น ฯ พระองค์ทรงอาศัยประตูนั้นให้พระโอรสของเจ้าลิจฉวี ๕๐๐ พระองค์ ศึกษาศิลปะ อยู่ ฯ พันธุลุมารเมื่อราชตระกูลมัลละกล่าวว่า “จงฟันไม้ไผ่เหล่านี้” กระโดดขึ้นในอากาศสูง ๘๐ ศอก ใช้ดาบฟันมัดไม้ไผ่ ๖๐ ลำ ที่พวกเจ้ามัลละเอาไม้ไผ่ ๖๐ ลำ ใส่ซีเหล็กไว้ท่ามกลางให้ยกขึ้นตั้งไว้ (ขาดกระเด็น) ไป ฯ พันธุลุมารนั้นได้ยินเสียงดังกรึกในซีเหล็กมัดสุดท้าย จึงถามว่า “นี่มันอะไร” ฟังว่าเขาเอาซีเหล็กใส่ในไม้ไผ่ทุกมัด จึงโยนดาบทิ้ง ร้องให้พลางพูดว่า “กลุ่มญาติและเพื่อนของเราที่มีตั้งเท่านี้ แม้เพียงคนเดียวที่มีความสันทนาไม่ได้บอกเหตุนี้ (ให้รู้) ถ้าหากว่ารู้ จะตัดไม่ให้เสียงซีเหล็กดังเลย” ทูลพระชนนีและพระชนกว่า “จักฆ่าพวกเจ้ามัลละนี้แม้ทั้งหมดครองราชย์สมบัติ” พระชนนีและพระชนกทรงห้ามปรามนานปีการว่า “ลูกเอ๋ย นี่ชื่อว่าราชประเพณี ทำอย่างนั้นไม่ได้” ทูลว่า “ถ้าอย่างนั้น หม่อมฉันจักไปหาเพื่อนของหม่อมฉัน” จึงเสด็จไปกรุงสาวัตถี ฯ พระเจ้าปเสนทิทรงรู้การเสด็จมาของพันธุลุมารนั้น ทรงต้อนรับเชิญให้เสด็จเข้าเมืองด้วยสักการะยิ่งใหญ่ ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดี ฯ พันธุลุเสนาบดีนั้นให้เชิญพระชนนีและพระชนกมาพักอาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถีนั้นเลยทีเดียว ฯ

(พระเจ้าปเสนทิโกศลเลี้ยงภัตตาหารภิกษุ)

*อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาประทับยืนที่ปราสาทชั้นบนทอดพระเนตรระหว่างถนน เห็นภิกษุหลายพันรูป กำลังเดินไปเพื่อจะทำภัตกิจในคฤหาสน์ของคนเหล่านี้ คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา นางสุปปวาสา จึงตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายกำลังจะไปไหนกัน” เมื่อพวกราชบุรุษทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุ ๒,๐๐๐ รูป ไปเพื่อ (ฉัน) ภัต เช่น นิจภัต สลากภัต และคิลานภัต ที่บ้านของอนาถบิณฑิกเศรษฐีทุกวัน ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปยังบ้านของจูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นประจำ ที่บ้านของนางวิสาขา (และ) นางสุปปวาสา ก็เช่นกัน” ทรงมีพระประสงค์จะอุปถัมภ์บำรุงหมู่ภิกษุด้วยพระองค์เองบ้าง เสด็จไปพระวิหาร ทรงนิมนต์พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ถวายทานด้วยพระหัตถ์ตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ถวายอภิวัตพระศาสดา กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอจงรับภิกษาของข้าพระองค์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นประจำเถิด” ฯ พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร ธรรมดาพระพุทธรเจ้าไม่รับภิกษาประจำที่แห่งเดียว ประชาชนจำนวนมากมุ่งหวังการมาของพระพุทธรเจ้า” ฯ พระราชาทูลว่า “ถ้าอย่างนั้น โปรตส่งภิกษุรูปหนึ่งไปประจำเถิด” ฯ พระศาสดาทรงให้เป็นหน้าที่ของพระอานนทเถระ ฯ *^๑

(พระราชาสම්จัดการเลี้ยงภัตตาหาร ๓ วัน)

**พระราชาไม่ได้ทรงจัดไว้ว่า “เมื่อหมู่ภิกษุมา ชื่อว่าชนเหล่านี้จึงรับบาตรอังคาส” ทรงอังคาสด้วยพระองค์เองเลยที่เดียวตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทรงลืมนั่ง (เสด็จไป) เน้นข้า ฯ ก็ในราชสกุลพวกชนที่พระราชาไม่ได้รับสั่ง จะปฐาสนะนิมนต์พวกภิกษุให้นั่ง แล้วอังคาสไม่ได้ ฯ พวกภิกษุคิดกันว่า “พวกเราไม่อาจยืนในที่นี้” พากันหลีกไปเสียหลายรูป ฯ แม้วันที่ ๒ พระราชาก็ทรงลืมนั่ง ฯ แม้วันที่ ๒ ภิกษุเป็นอันมากพากันหลีกไป ฯ ถึงวันที่ ๓ พระราชาก็ทรงลืมนั่ง ฯ เวลานั้น ยกเว้นพระอานนทเถระรูปเดียวเท่านั้น ภิกษุที่เหลือพากันหลีกไป ฯ

(คนมีบุญย่อมมีเหตุผล)

ธรรมดาผู้มีบุญจะมีเหตุผลจึงรักษาความเลื่อมใสในตระกูลเอาไว้ได้ ฯ ก็พระสาวกของพระตถาคต แม้ทั้งสิ้นที่ได้รับฐานันดร เริ่มตั้งแต่ชน ๘ คนเหล่านี้ คือ พระอัครสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระอัครสาวิกา ๒ รูป คือ พระนางเขมา พระอุบลวรรณา บรรดาอุบาสกผู้เป็นอัครสาวก ๒ คน คือ จิตตคหบดี หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี บรรดาอุบาสิกา ผู้เป็นอัครสาวิกา ๒ คน คือ มารดาของนันทมาณพชื่อเวฬุภักฎิกิ นางชุชชุตตรา ล้วนมีบุญมาก ถึงพร้อมด้วยความสำเร็จ (อภินิหาร) เพราะได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมาเฉพาะบุคคล ฯ **^๒

^๑ ออกสอบสนามหลวง ปี ๒๕๔๙ ข้อ ๒.

^๒ ออกสอบสนามหลวง ปี ๒๕๕๑ สอบครั้งที่ ๒ ข้อ ๒.

(พระราชาก็ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า)

*แม้พระอานนทเถระก็มีบารมีที่บำเพ็ญมาตลอด ๑๐๐,๐๐๐ กัป ถึงพร้อมด้วยความสำเร็จ มีบุญมาก เมื่อจะรักษาความเลื่อมใสของตระกูลจึงยับยั้งอยู่ (ไม่หลีกไป) เพราะตนมีเหตุผล ๆ พวกภิกษุบุรุษนิมนต์ท่านรูปเดียวเท่านั้นให้นั่งแล้วอังกาส ๆ พระราชาเสด็จมาเวลาที่พวกภิกษุไปกัน (หมด) แล้ว ทอดพระเนตรเห็นของขบเคี้ยวและของขบฉันตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเอง จึงตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าไม่ได้มาหรือ” ทรงสดับว่า “พระอานนทเถระมารูปเดียวเท่านั้น สมมติเทพ” ทรงพิโรธ พวกภิกษุว่า “พระผู้เป็นเจ้าได้ตัดขาดต่อเราในกรรมเพียงแค่นี้เป็นแน่” เสด็จไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูล ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จัดแจงภิกษาไว้เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป ฟังว่า พระอานนทเถระ มารูปเดียวเท่านั้น ภิกษาที่จัดแจงไว้วางอยู่อย่างนั้นนั่นเอง ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่ให้ความสำคัญในพระราชวัง ของหม่อมฉัน มีเหตุอะไรเล่า” ๆ

(ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป)

พระศาสดาไม่ตรัสโทษของพวกภิกษุ ตรัสว่า “มหาบพิตร สวากของอาตมภาพไม่มีความคั่นเคย กับพระองค์ ดังนั้น พวกภิกษุจักไม่ไป” เมื่อทรงประกาศสาเหตุการไม่เข้าไปและสาเหตุการเข้าไปยัง ตระกูล จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสพระสูตรนี้^๑ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ประการ ภิกษุยังไม่เคยเข้าไปหา ก็ไม่ควรเข้าไปหา หรือเข้าไปหาแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้ ๆ

องค์ ๙ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ต้อนรับด้วยความไม่เต็มใจ	๒. ไหว้ด้วยความไม่เต็มใจ
๓. ให้อาสนะด้วยความไม่เต็มใจ	๔. ปกปิดของที่มิได้อยู่
๕. มีของมาก แต่ให้น้อย	๖. มีของประณีต แต่ให้ของเศร้าหมอง
๗. ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยเคารพ	๘. ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
๙. ไม่นิยิตถาษิตของภิกษุนั้น	

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เคยเข้าไปหา ก็ไม่ควรเข้าไปหา หรือเข้าไปหาแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ประการ ภิกษุยังไม่เข้าไปหา ควรเข้าไปหา หรือเข้าไปหาแล้ว ควรนั่งใกล้

^๑ ออกสอบสนามหลวง ปี ๒๕๕๑ สอบครั้งที่ ๑ ข้อ ๒.

องค์ ๙ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ	๒. ไหว้ด้วยความเต็มใจ
๓. ให้อาสาด้วยความเต็มใจ	๔. ไม่ปกปิดของที่มีอยู่
๕. มีของมาก ก็ให้มาก	๖. มีของประณีต ก็ให้ของประณีต
๗. ให้โดยเคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ	๘. นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
๙. ยินดีภาษิตของภิกษุนั้น	

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เคยเข้าไปหา ควรเข้าไปหา หรือเข้าไปหาแล้ว ควรนั่งใกล้”^๑

พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร สาวกของอาตมภาพเมื่อไม่ได้ความคุ้นเคยจากสำนักของพระองค์ จึงจักไม่ไป ด้วยประการดังกล่าวนี้เอง แท้จริง พวกโบราณบัณฑิตแม้เขาบำรุงด้วยความเคารพในที่ที่ไม่มีความคุ้นเคย ประสบเวทนาปางตายก็ได้ไปยังที่ของผู้คุ้นเคยกันเหมือนกัน” พระราชาทูลถามว่า “เมื่อไรพระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงนำอดีตนิทานมา :

(เรื่องเกสวดาบส)

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระราชานามว่าเกสวะ สละราชสมบัติออกผนวชเป็นฤๅษี ๖ บุรุษ ๕๐๐ คน ออกบวชตามพระองค์ ๖ ท้าวเธอได้มีชื่อว่า เกสวดาบส ๖ อนึ่ง นายกัปภกฤษามาลาของพระองค์ได้ตามบวช เป็นอันเตवासิกช็อกกัปกะ ๖ เกสวดาบสพร้อมด้วยบริษัทยอาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศตลอด ๘ เดือน ในคราวฤดูฝน เพื่อต้องการ ลี้มรสเค็มและรสเปรี้ยว ไปถึงเมืองพาราณสี เข้าไปบิณฑบาตยังพระนคร ๖ ลำดับนั้น พระราชา ทอดพระเนตรเห็นดาบสนั้น ทรงเลื่อมใส ทรงรับปฏิญญาเพื่อการอยู่ในสำนักของพระองค์ตลอด ๔ เดือน ให้พักอยู่ในพระราชอุทยาน เสด็จไปที่บำรุงพระดาบสนั้น ทั้งเย็นทั้งเช้า ๖ พวกดาบสที่เหลือพักอยู่ ๒-๓ วัน รำคาญเสียงอึงคะนองเช่นเสียงช้าง จึงกล่าวว่า “อาจารย์ พวกเรารำคาญ จะไปละ” ๖ เกสวะ ถามว่า “จะไปไหนกันเล่า พ่อ” ๖

พวกอันเตवासิก : “จะไปหิมวันตประเทศ อาจารย์” ๖

เกสวะ : วันที่พวกเรานั้นแหละ พระเจ้าแผ่นดินทรงรับปฏิญญาเพื่อการอยู่ในที่นี้ตลอด ๔ เดือน พวกเธอจักไปได้อย่างไรเล่า พ่อ” ๖

พวกอันเตवासิก : “อาจารย์ไม่บอกพวกเราเลยแล้วถวายปฏิญญา พวกเราไม่สามารถอยู่ในที่นี้ได้ จักอยู่ในที่พอฟังความเป็นไปของท่านได้ ไม่ไกลจากที่นี่” ใหว้อาจารย์แล้วพากันหลีกไป ๖ อาจารย์ คงอยู่พร้อมกับอันเตवासิกช็อกกัปกะ (เท่านั้น) ๖

^๑ อจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๗/๔๖๕-๔๖๖.